

การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา*

Politics and government in Buddhism

วีระชัย ยศโสธร

Weerachai Yossothorn

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Buriram Rajabhat University, Thailand

E-mail: Weerachai.ys@bru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพสังคมและการเมืองสมัยพุทธกาล 2) ศึกษาการกำเนิดสังคมรัฐแนวพุทธ 3) ศึกษาหลักการปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีการวิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพสังคมในสมัยนั้นที่ถูกอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ครอบงำไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ พราหมณ์จึงเป็นกลุ่มวรรณะที่กุมอำนาจทางด้านความคิด การศึกษา การเมือง สังคม การปกครองและ เศรษฐกิจ รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมไว้ แล้วกำหนดบทบาทหน้าที่และสิทธิทางสังคมขึ้นเองทั้งหมด ทำให้เกิดเรื่องวรรณะ 4

2. ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท และการเอารัดเอาเปรียบกันในหมู่มนุษย์ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องมีผู้นำ ผู้ปกครอง มีผู้ได้ปกครองจนก่อรูปร่างเป็นรัฐในที่สุด ซึ่งเป็นการกำเนิดสังคมรัฐแนวพุทธในอัครัญญสูตร

3. พระพุทธศาสนาแบ่งหลักการปกครองข้างต้นออกเป็น 3 ลักษณะ แต่การปกครองทั้งแบบ อัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตยนี้ ย่อมถือหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักประกอบด้วยเสมอการแบ่งลักษณะ การปกครองออกมาเช่นนี้ เพียงแบ่งตามระดับขั้นจิตสภาวะความถนัดของผู้ใช้ (ผู้ปกครอง) แต่ละบุคคล หรือตามแต่สถานการณ์ สถานที่ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องนั้น อันมีลักษณะแตกต่างกันเท่านั้น

คำสำคัญ: การเมืองการปกครอง; พระพุทธศาสนา

*ได้รับบทความ: 7 ธันวาคม 2564; แก้ไขบทความ: 26 มีนาคม 2565; ตอปรับตีพิมพ์: 30 มีนาคม 2565

Received: December 7, 2021; Revised: March 26, 2022; Accepted: March 30, 2022

Abstract

This research is a qualitative research in religion, especially Buddhism, which is a document research aimed to: 1) study the social and political conditions of the Buddhist era, 2) study the origin of Buddhist state society, and 3) study the Buddhist governance principles. It was a qualitative research which focused on documentary research by studying data from the Tripitaka, the Atthakatha, the Dika, the Anutika, Pakornvises, books, textbooks, articles, documents and related research works. The data were analyzed and the research results were presented in the form of a descriptive analysis according to the research objectives.

The results revealed that:

1. According to the first objective, the results showed that most of the social conditions in those days were influenced by beliefs in Brahmin religious. Brahman is a caste group that holds the power of thought, education, politics, society, government and economy including cultural traditions. They defined all roles and social rights causing a 4 caste system.
2. According to the second objective, conflict, controversy and exploitation among men were important reasons in necessarily having a leader, a ruler, and a subordinate to finally form a state. This is state forming in AggaññaSutta.
3. The results of the study according to the third objective found that Buddhism will divide the governance principles into 3 characteristics, but both autocratic rule and this sovereignty will hold the principle of dharma as a principle. These characteristics of a governance principle were only divided by a level of aptitude of each user (administration), or by a situation, place, community and related environment which had different characteristics.

Keywords: politics and government; Buddhism

1. บทนำ

การเมืองการปกครองดูเหมือนเป็นเรื่องไกลตัว หากไม่ได้คิดใฝ่ฝันที่จะเป็นนักการเมือง

แต่แท้จริงแล้วการเมืองการปกครองเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวเป็นวิถีชีวิตแบบหนึ่งของมนุษย์เพราะมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม จึงจำเป็นต้องมีระบบการ

จัดสรรผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งระบบนั้นก็คือการเมืองการปกครองนั่นเอง ถ้าการเมืองมีความถูกต้อง เป็นธรรม ชีวิตก็จะดีขึ้นตามไปด้วย แต่ในทางกลับกัน ถ้าการเมืองมันไม่ดี ชีวิตก็แย่ไปด้วย

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการเมืองไว้อย่างน่าสนใจ โดยในอัครคณฺยสูตรชี้ให้เห็นว่ารัฐเกิดขึ้นได้อย่างไร รัฐต้องประกอบไปด้วยอะไรบ้าง ทำไมถึงต้องมีการเลือกผู้ปกครองรัฐ และพระไตรปิฎกยังบอกเกี่ยวกับธรรมะสำหรับนักปกครอง (นักการเมือง) ได้แก่ จักกวัตติสูตร ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม และธัมมิกสูตร ซึ่งหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ว่าเรื่องใดก็ตามสามารถนำมาปรับใช้ได้ตลอดเวลา มีความทันสมัยอยู่เสมอ ไม่มีหลักธรรมข้อใดเลยที่จะเสื่อมคลายหรือหมดคุณค่าไปในตัว ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งสิทธิเสรีภาพ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่าธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบจากการตรัสรู้นั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อคนใดคนหนึ่งแต่เป็นไปเพื่อทุกคน และพระองค์ไม่ได้บังคับให้ใครมาเชื่อในศาสนาของพระองค์ แต่ทรงเป็นผู้แนะนำชี้ทางที่ถูกต้องให้เท่านั้น ส่วนใครจะทำตามหรือไม่ย่อมมีสิทธิเสรีภาพที่จะเลือกเอง โดยก่อนที่จะเห็นด้วยหรือไม่กับคำสอนนั้นๆ ต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบด้วยตนเองเสียก่อน ดังคำสอนที่ปรากฏในกาลามสูตร ส่วนในเรื่องของความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมั่นว่าทุกคนสามารถบรรลุธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่

ความคิดทางการเมืองแนวพุทธศาสนาเถรวาท ในพระไตรปิฎกไม่มีการจัดเป็นระเบียบอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้มีปรากฏใน

พระสุตตันตปิฎก ในลักษณะของการสนทนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องการเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาส เช่น ตรัสกับพระอานนท์ถึงการล่มสลายของเมืองปาฏลีบุตร (พ.ศ. 25/76/252-258) และได้ตอบข้อสงสัยเรื่องการเมืองการปกครองที่เหล่าพระสาวกทูลถามในโอกาสต่างๆ บางครั้งทรงกล่าวถึงเรื่องการเมืองแก่พราหมณ์และกษัตริย์ที่มาทูลถามถึงวิธีการบริหารบ้านเมือง และทรงให้คำแนะนำตลอดจนกลยุทธ์ในแนวทางแก้ไข

ศาสนากับการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคมย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนาและทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางศาสนาก็ย่อมจะมีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกันในระบบการเมืองการปกครองไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามปัญหาของความชอบธรรมในอำนาจการปกครองนั้นนับเป็นปัญหาสำคัญที่ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงตลอดเวลาความชอบธรรมในอำนาจการปกครองตามความหมายกว้างมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่ารัฐบาลหรือผู้ปกครองมีสิทธิที่จะปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองยอมรับสิทธิและอำนาจการปกครองนั้นความชอบธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้ปกครองมีความเชื่อและศรัทธาในสถาบันกระบวนการทางการเมืองกฎระเบียบวิธีการปกครองมีการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเป็นข้อผูกพันทางศีลธรรมที่ต้องปฏิบัติตามกระบวนการและการตัดสินใจทางการเมืองอยู่บนค่านิยมพื้นฐานที่สังคมยึดถือ

(นรี ภวาทานันท์, 2538, หน้า 1-2)

การที่ผู้วิจัยได้หยิบยกเรื่องการเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนามาศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพราะว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีประชาชนนับถือมากพุทธศาสนามีอิทธิพลเหนือความประพฤติและจิตใจของพุทธเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวพุทธในพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงหลักการเมืองการปกครองเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้สังคมดำเนินไปสู่ความผาสุกร่วมกันหากนักการเมืองได้นำหลักการทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้มาใช้ในการบริหารประเทศชาติก็จะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและจะทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาและเชื่อมั่นในการเมืองการปกครองประชาชนก็จะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์และยอมนำประเทศชาติไปสู่ความสงบสุขได้ตรงจุดนี้เองที่ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะทำให้เกิดการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้เพื่อที่จะนำผลการศึกษามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเมืองการปกครองให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อประชาชนและประเทศชาติต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพสังคมและการเมืองสมัยพุทธกาล
2. เพื่อศึกษาการกำเนิดสังคมรัฐแนวพุทธ
3. เพื่อศึกษาหลักการปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ส่วนในพระพุทธศาสนาจะศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ คัมภีร์อื่นนอกจากพระไตรปิฎก เช่น วรรณคดี กวีนิพนธ์ กาพย์กลอน วรรณคดีต่าง ๆ รวมถึงตำราและเอกสารที่เป็นงานเขียนและงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์
4. สรุปผลจากการศึกษาวิจัย

4. สรุปผลการวิจัย

1. สภาพสังคมและการเมืองสมัยพุทธกาลนั้น มีระบบเป็นรูปแบบอย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละรัฐมีผู้ปกครองรัฐเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน มีอาณาเขตที่แน่นอน มีการจัดเก็บภาษี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจบ้านเมืองได้เจริญขึ้นแล้ว สภาพสังคมและการเมืองในสมัยนี้จึงมีความมั่นคงและมั่งคั่ง แต่ด้วยเหตุผลและสภาพของสังคมมนุษย์ทั่วไป ย่อมจะต้องมีการกระทบกระทั่งกันจนก่อให้เกิดเป็นกรณีพิพาทจนถึงกับเกิดสงครามแย่งชิง บุกรุกยึดครองอาณาเขตของกันและกันอยู่เสมอๆ รัฐที่ปรากฏและกล่าวถึงในพุทธกาลนั้นมี 16 รัฐหรือเรียกรวมกันว่า “โสฬสมหาชนบท”

ซึ่งแต่ละมหาชนบทนี้เป็นแคว้นอิสระ การเกิดขึ้นของแคว้นเหล่านี้ เกิดจากการรวมตัวกันเข้าของชนเผ่าที่มีพื้นที่หรืออาณาเขตใกล้เคียง กัน รวมตัวกันเป็นหมู่บ้านกลายมาเป็นเมืองและรวมเมืองเล็กๆ เหล่านี้เข้าเป็นแคว้นหรือรัฐ ส่วนผู้นำหรือผู้ปกครองส่วนใหญ่ จะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นที่นับถือของกลุ่มหนึ่งหรือกลุ่มชนอื่นๆ ในแถบนั้น ซึ่งอาจจะใช้กำลังและอำนาจในการเข้าไปยึดครองก็ได้ ซึ่งปรีชา ช่างขวัญยืน (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2540, หน้า 3-4) ได้ศึกษาเรื่องทฤษฎะทางการเมืองของพระพุทธศาสนาแล้วไว้ตอนหนึ่งว่า

“...แคว้นต่างๆ ดังกล่าวนี (16 รัฐ) เป็นรัฐอิสระ ซึ่งจัดเป็นวิวัฒนาการของการปกครองในระยะแรกๆ รัฐหรือแคว้นใดนั้น อาจเป็นหัวหน้าชน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เป็นที่นับถือของชนกลุ่มอื่นๆ หรืออาจด้วยการใช้กำลังเข้ายึดครอง ดังนั้นเราจึงพบแคว้นที่เป็น ราชาธิปไตย เช่น แคว้นกาสิ และแคว้นโกศล กับแคว้นที่เป็นสมพันธรัฐ...แคว้นวัชชีเป็นตัวอย่างของ (การปกครอง) แคว้นนี้แคว้นมัลละซึ่งเคยเป็นแคว้นที่ปกครองแบบราชาธิปไตยภายหลัง ก็เป็นแคว้นแบบสมพันธรัฐ...”

เนื่องจากการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นบรรดาแคว้นต่างๆ มีอิสระในการปกครองต่างแย่งชิงอำนาจกัน รัฐไหนแพ้ก็ถูกรวมเข้ากับรัฐที่ชนะและกลายเป็นเมืองลูกหลวงหรืออยู่ในภายใต้การปกครองของรัฐที่ชนะ จึงทำให้เกิดการลดจำนวนของรัฐเล็กๆ แล้วเกิดเป็นอาณาจักรใหญ่ๆ ที่มีอำนาจมาก ซึ่งมีอยู่ 4 อาณาจักร คือ โกสัมพีหรือวัชระ อวันตี โกศล และมคธ หากจะแบ่งการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นสามารถ

แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ รัฐที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตย และรัฐที่มีการปกครองแบบระบอบสามัคคีธรรม (สาธารณรัฐหรือสมพันธรัฐ)

1.1 ระบบราชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองมีตำแหน่งการบริหารที่ลดหลั่นกันลงมาตั้งแต่บุโรหิต เสนาบดี เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังแบ่งการปกครองแยกย่อยออกเป็นระดับการปกครองท้องถิ่นอีก เช่น คาม นิคม ชนบท ซึ่งมีหัวหน้าเผ่าทำหน้าที่คล้ายๆ เป็นการปกครองแบบประเทศราช แต่ให้อิสระในการปกครองรัฐที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยนี้ พระราชาจะมีอำนาจสมบูรณ์ โดยไม่ต้องมีสภา เนื่องจากว่าในยุคนี้เป็นรัฐที่มีอาณาเขตกว้างขวาง ไม่อาจที่จะนำความคิดเห็นของเผ่าต่างๆ มาใช้กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มีอำนาจหรือ มีความเชื่อถือในสิ่งเดียวกันได้ เหตุนี้รัฐในสมัยพุทธกาลจึงล้วนแต่เป็นรัฐที่รวบรวมเอาเผ่าเล็กต่างๆ ที่ใกล้เคียงมาผนวกเป็นรัฐใหญ่เดียวกัน ซึ่งอาจจะได้มาโดยยินยอมหรือโดยกำลังก็ได้ ดังนั้น อำนาจเบ็ดเสร็จจึงตกอยู่ที่พระราชาหรือกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว รัฐที่มีการปกครองตามระบบนี้ ได้แก่ รัฐมคธอันมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง รัฐโกศล รัฐวัชระ รัฐอวันตี เป็นต้น

1.2 ระบบสาธารณรัฐ ซึ่งมี 2 แบบด้วยกันคือ สาธารณรัฐเฉพาะรัฐ ซึ่งเป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้นๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์กับแบบสมพันธรัฐที่มีรัฐอิสระหลายๆ รัฐรวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชา (ผู้นำ) ของสาธารณรัฐซึ่งมีการกำหนดระยะเวลาของการปกครองของพระราชาแต่ละพระองค์เป็น

คราวๆ ไป สาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุข มีแต่ผู้ได้รับการคัดเลือกให้มาทำหน้าที่เป็นประมุขรัฐ บริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมาย การทำสงคราม หรือแม้แต่การบริหารงานภายใน ซึ่งสถานที่นั้นคล้ายรัฐสภาในปัจจุบัน เรียกว่า “สันฐาคาร” รัฐที่มีการปกครองแบบนี้ เช่น รัฐวชิ รัฐมัลละ และประเทศสักกะ เป็นต้น คำว่า “สมาพันธรัฐ” “สาธารณรัฐ” หรือ “สามัคคีธรรม”

ดังนั้น คำทั้งสามข้างต้นนั้นจึงมีความหมายเหมือนกัน แต่จะสังเกตเห็นว่าภายหลังรัฐที่ปกครองแบบสามัคคีธรรมส่วนใหญ่ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้นาน เพราะขาดความสามัคคีกันที่สุดในที่สุดและถูกรัฐที่มีระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยทำลายแล้วรวบอำนาจเข้าไว้ได้ แม้แต่รัฐวชิที่ถือได้ว่ามีความเข้มแข็งและมีเอกภาพมาก แต่ภายหลังการปริณิพพานของพระพุทธองค์ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐมคธ ซึ่งมีการปกครองแบบราชาธิปไตยในที่สุด ปัจจัยที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการปกครองแบบสามัคคีธรรมคือระเบียบวินัยที่เป็นเครื่องดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีเมื่อใดไม่มีระเบียบวินัย ความสามัคคีก็หมดไป ระบบสามัคคีธรรม หรือราชาธิปไตย แบบโบราณนี้จึงสูญสลายไปในที่สุด

ในด้านการปกครองในสมัยนั้น กษัตริย์ได้มีบทบาทมากขึ้น ส่วนใหญ่เริ่มจากการเป็นหัวหน้าเผ่าแล้วขยายอิทธิพลทางการเมืองเป็นวงกว้างมากขึ้น มีการเก็บภาษีมีกองกำลังทหารที่ใหญ่โต เพราะ

ต้องเตรียมไว้รักษาอาณาเขตและขยายอาณาเขตของตนกับรัฐอื่นๆ ซึ่งในการเป็นผู้นำลักษณะนี้ครั้งแรกส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ประชาชนสรรหาคัดเลือกเข้ามาเป็นผู้นำ และได้ผ่านวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายมาเป็นกษัตริย์ที่มีระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบการคัดเลือกผู้นำแบบเก่าในระดับชนเผ่าจึงหมดไปเปลี่ยนมาเป็นการใช้ระบบสืบสันตติวงศ์แทน ซึ่งจะเห็นระบบการคัดเลือกผู้นำทั้งสองแบบนี้ เหมือนในสมัยพุทธกาล

ส่วนในเรื่องสังคมชนชั้น (วรรณะ) ในสมัยนั้นก็คงมีอยู่ ชนวรรณะกษัตริย์ถือว่าเป็นชนชั้นสำคัญในยุคนั้น ด้วยเหตุผลทางการเมืองและการสงคราม ดังมีพุทธวจนะยืนยันถึงวรรณะกษัตริย์ถือว่าสูงสุดในการนับโคตรในยุคนี้นี้ว่า

แต่ถึงอย่างไร ชนชั้นพราหมณ์ยังยกย่องวรรณะตนว่าเป็นชนชั้นสูง เพราะถือว่าวรรณะตนเกิดจากปากพระพรหม แต่เนื่องจากการที่ชนชั้นพราหมณ์ในยุคหลังๆ นี้ ไม่ได้ยึดถือข้อวัตรปฏิบัติดังพราหมณ์รุ่นก่อน จะเห็นลักษณะการประพุดิตนของพราหมณ์ในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในอัมพฎฐสูตร (ที.ปา. 11/72/107) ว่า มีการปฏิบัติตนไม่แตกต่างไปจากปุถุชนผู้บริโภคกามคุณและมีวิถีชีวิตใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ซึ่งจะพบคำว่า “พราหมณ์มหาศาล” อยู่ในปกรณ์บาลีเสมอๆ ซึ่งหมายถึงเหล่าเศรษฐีคหบดีชนชั้นในสมัยนั้น และเพราะชนชั้นพราหมณ์ยึดติดและมี ทิฐฐิมานะสำคัญตนเองในนิยมประเพณีเก่าๆ ที่ผิดๆ จึงมีความสำคัญผิดดังกล่าว ส่วนแพथย์นั้นยังเป็นกลุ่มประชาชนที่ถือว่าอยู่ในชั้นกลุ่มผู้ผลิต และวรรณ

ศุภรที่เชื่อว่าเกิดจากพระบาทของพระพรหมยังคง ถูกกดขี่และมีสถานภาพที่ต่ำต้อยไม่มีสิทธิทางการเมืองการปกครอง

จากสภาพสังคมในสมัยนั้นที่ถูกอิทธิพล ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ครอบงำไว้ได้เป็น ส่วนใหญ่ พราหมณ์จึงเป็นกลุ่มวรรณะที่กุมอำนาจ ทางด้านความคิด การศึกษา การเมือง สังคม การปกครองและเศรษฐกิจ รวมทั้งประเพณี วัฒนธรรมไว้ แล้วกำหนดบทบาทหน้าที่และสิทธิ ทางสังคมขึ้นเองทั้งหมด ทำให้เกิดเรื่องวรรณะ 4 หรือระบบชนชั้นในอินเดียขึ้น ซึ่งสมัยนั้นความ แตกแยกของชนชั้นรุนแรงมาก ส่งผลกระทบมาถึง ปัจจุบัน ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์พยายามที่จะ ปฏิวัติและปฏิรูปสังคมจากแนวความเชื่อที่ผิด พลาดนี้มาโดยตลอด พระพุทธองค์ทรงพยายาม ชี้แจงเหตุผลที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์มากกว่า ไปยึดติดกับหลักการลัทธิศาสนาที่มีอยู่ในยุคนั้น แนวคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีทั้งปฏิวัติ ปฏิรูป คล้อยตาม และคงไว้ในสิ่งที่ดีงามและถูกต้อง แต่โดยเฉพาะเรื่องวรรณะ (ชนชั้น) ของศาสนา พราหมณ์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติถึงขั้นเด็ด ขาด พระองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ที่พราหมณ์ถือว่าวรรณะตนเท่านั้นเป็นวรรณะขาว แล้วถูกคนวรรณะอื่นว่าเป็นวรรณะดำ ดังพุทธ วจนะที่ตรัสไว้ในอัครัญญสูตรว่า

“...พวกพราหมณ์มิได้นึกถึงความเก่า กล่าวกะท่านทั้งหลายว่า วรรณะพราหมณ์เท่านั้น ประเสริฐสุดวรรณะอื่นๆ เลว...คนที่มิใช่วรรณะ พราหมณ์ย่อมไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็น โอโรสพระพรหม เกิดแต่ปากพรหม มีพรหมเป็น

แดนเกิด เป็นผู้อันพรหมสร้างสรรค์เป็นทายาทของ พรหม...”

และถ้อยคำพระวณะที่ปฏิเสธความเชื่อ ของพราหมณ์เกี่ยวกับความเชื่อนี้ว่า

“...คนย่อมเห็นกันทั่วไปว่า นางพราหม ณีของพวกพราหมณ์มีระดูก็มี มีครรภ์ก็มี กำลัง คลอดก็มี กำลังให้บุตรดีมีนมก็มี ก็พวกพราหมณ์ เหล่านั้นเกิดจากองค์กำเนิดของมารดาแท้ๆ ยิ่งกล่าวว่าวรรณะพราหมณ์เท่านั้นประเสริฐสุด วรรณะอื่นเลว...” (ที.ปา.11/51/88)

ท้ายพระสูตรพระองค์ได้ตรัสสรุป พระธรรมเทศนา โดยมุ่งไปที่ความรู้และความ ประพฤติเท่านั้นที่จะเป็นตัวกำหนดวรรณะบุคคล ไม่ใช่เพราะชาติตระกูลหรือถิ่นกำเนิด

2. การกำเนิดสังคมรัฐแนวพุทธใน อัครัญญสูตร กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์และ สังคม ความคิดทางการเมือง และสถาบันทางการเมือง โดยแสดงลำดับวิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ ตาม ธรรมชาติ ซึ่งเริ่มจากสมัยที่โลกพิภพ มีสัตว์ผู้บุญ ได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหมมีปิติเป็นอาหาร ไม่มีเพศ มีรัศมีอยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมีตมณ ไม่มีดวง อาทิตย์ดวงดาว ไม่มีกลางวันกลางคืน ต่อมาเกิด พื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสี กลิ่น และรสดี จึงชิมดู พวกอื่นๆ จึงชิมตาม เกิดติตรส ความอยาก (ตัณหา) จึงเกิดขึ้นร่างกายหยาบ รัศมี หดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ขึ้นมาแทน เกิด ดวงดาวต่างๆ เต็มท้องฟ้า กลางคืนกลางวันจึงมีขึ้น ตามกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นกินจวันดินเป็นอาหาร ร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้าขึ้นทั้งผิวพรรณก็

ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกไม่งาม ทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้น จัวนดินหายไปเกิดสิ่งใหม่ที่เรียกว่า กระบิดินขึ้นมาแทน สัตว์เหล่านั้น กินกระบิดินเป็นอาหาร ร่างกายจึงแข็งกล้าขึ้นผิวพรรณก็แตกต่างกันในด้านความงามและไม่งาม เริ่มดูถูกดูหมิ่นผิวพรรณกันเอง ตัณหาทำให้สัตว์โลกตกต่ำในด้านความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ต่อมากระบิดินได้หายไป เกิดเครื่องดินขึ้นมา และข้าวสาลีเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อมา ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏเพราะปราศจากรูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้มีการแบ่งแยกกำหนดความสูงต่ำ เกิดทิวฐีในวรรณะและร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ เริ่มปรากฏเป็นเพศชาย เพศหญิง มีการเพ่งเล็งกันเองในกลุ่มขึ้น มีการเสพเมถุนตามสัญชาตญาณ เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขว้างปาด้วยสิ่งของต่างๆ ดังนั้นจึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้นเพื่อปิดบัง

เมื่อมีกาม ความเกียจคร้านจึงเกิดขึ้นและมีสัตว์หนึ่งคิดหาวิธีแห่งความสะดวกสบายให้กับชีวิตโดยการนำอาหารมากักตุน

เมื่อมีการนำอาหารมากักตุนเอาไว้ทำให้เกิดการเลียนแบบ ดังนั้น เมื่อมีการกักตุนไว้มากๆ จึงเกิดการขาดแคลน สัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนและหาวิธีการ แก้ไขจนนำไปสู่การแบ่งปันเขตแดนกัน

เมื่อมีกาม มีความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควรจนเกิดการขาดแคลนปัจจัยด้านต่างๆ เรื่อยมา จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการ

ยึดครอง อธรรมที่ทำลายความปกติสุขดั้งเดิมของชีวิตและสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพฤติดัวของสัตว์นั้น และเมื่อมีการยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันตักเตือนห้ามกระทำอีก สัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นสัตว์ที่มีความคิดกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษากัน โดยกล่าวถึงปัญหาว่า

ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธวิธีที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ที่ได้รับการเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามว่า “มหาชนสมมติ” มีหน้าที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ได้รับขนานนามว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่ในนา และโดยที่หัวหน้านั้นเป็นผู้มีคุณธรรมยังความพอใจให้เกิดคนเป็นอันมาก จึงเรียกว่า “ราชา”

การกำเนิดรัฐในพระพุทธศาสนานี้ยังมีปรากฏในมหาโควินทสูตร (ท.มหา. 10/209-234) ถึงแม้จะไม่ได้กล่าวการเกิดขึ้นของรัฐโดยตรงเป็นเพียงแต่แสดงการเกิดรัฐหรือการขยายตัวของรัฐซึ่งมีการเกิดขึ้นอีกในลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นประวัติการเกิดขึ้นของรัฐหลายๆ รัฐในประเทศอินเดียโบราณ การกำเนิดรัฐนั้นอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการและประการหนึ่งในเหตุเหล่านั้น คือ การแบ่งเขตให้ผู้อื่นปกครอง คำว่า “ผู้อื่น” ในที่นี้อาจหมายถึงมิตรสหายหรือโอรสหลายพระองค์ของพระมหากษัตริย์ สุดแต่แต่ทรงพอพระทัยจะแบ่งให้ผู้ใดก็ได้ นอกจากนี้การเกิดรัฐตามแนว ปฏิจจสมุปบาทก็สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุปัจจัยภายในตามธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็น

อีกสาเหตุหนึ่งที่เกิดขึ้นในมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นรัฐได้ เพราะเป็นการมองจากสภาพภายในธรรมชาติจิตใจของมนุษย์ว่าเป็นเหตุก่อให้เกิดการมีความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ยังผลให้เกิดปัญหาต่างๆ มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายมาเป็นสถาบันการเมืองและรัฐเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสถาบันรัฐมีผลมาจากความต้องการภายในมนุษย์นั่นเอง

ดังนั้น เมื่อใช้หลักปฏิจลสมุปบาทมาพิจารณาถึงธรรมชาติของมนุษย์จะเห็นได้ว่าความเป็นรัฐเองก็เกิดขึ้นมาจากสภาวะภายในมนุษย์นั้น กล่าวคือเกิดขึ้นมาจาก อวิชชา ตัณหา อุปทาน ทำให้เกิดวงจรที่เรียกว่าไตรวัฏฏ์ ดังตัวอย่างการกำเนิดรัฐตามแนวอรรถกถาสูตรดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น

สรุปการกำเนิดรัฐตามแนวพระพุทธศาสนาได้ว่า ตามสภาพการณ์ที่ปรากฏลักษณะของสังคมเริ่มแรกมีลักษณะบริสุทธิ์เป็นเหมือนดังโลกสวรรค์ สัตว์ (คน) เสมอกันมีทุกสิ่งทุกอย่างสมบูรณ์ต่างคนต่างอยู่ ความขัดแย้งยังไม่ปรากฏ แต่เนื่องจากที่มนุษย์ดำรงชีพอยู่ด้วยปัจจัยพื้นฐานมีการกินอาหาร เป็นต้น ในระยะแรกยังไม่รู้จักการสะสม เพราะปัจจัยขั้นพื้นฐานสมบูรณ์อยู่แล้ว ทรัพย์สินส่วนบุคคลยังไม่มี ทรัพยากรทุกอย่างยังเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวมปัญหาจึงยังไม่เกิดเมื่อกาลเวลาผ่านไปความดีที่มนุษย์ในอดีตเคยดำรงอยู่เริ่มจางหาย ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ด้วยหลายสาเหตุ แต่ถือว่าเป็นวิวัฒนาการของธรรมชาติของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาได้ชี้ตัวอย่างไปที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจของมนุษย์

เช่น ความแตกต่างทางผิวพรรณ และจิตใจที่เริ่มตกต่ำ เป็นต้น จึงเกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามกัน ความชั่วจึงก่อตัวเกิดขึ้นเรื่อยๆ

การสืบพันธุ์ถือว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นเหตุให้เกิดครอบครัวทำให้เกิดความผูกพันเฉพาะบุคคล มีความคิดที่จะสะสมเพื่อความสะดวกสบายจนก่อให้เกิดการ ขาดแคลนจากการสะสมเกินประมาณ ก่อให้เกิดมีการแบ่งเขตการทำมาหากินกันเมื่อสังคมเติบโตใหญ่ขึ้นไปเรื่อยๆ สภาวะที่แท้จริงของมนุษย์ที่ย่อมมีดิมีชั่วก็เริ่มปรากฏเด่นชัดขึ้น สิ่งแรกที่ปรากฏ คือความอยาก (ตัณหา) การเหยียดหยามดูหมิ่นกัน ความใคร่ ความโลภ ความเห็นแก่ตัว การลักขโมย การโกหก และการทะเลาะวิวาท ผลก็คือทำให้สังคมปั่นป่วนระส่ำระสาย แต่ด้วยเหตุที่ธรรมชาติของสัตว์มีความต้องการสุขเกลียดทุกข์หรือแม้แต่ความขัดแย้งต่างๆ ความระส่ำระสายในสังคม จึงเป็นสิ่งขัดต่อความรู้สึกของมนุษย์ เป็นเหตุให้มนุษย์นี้ก็ย้อนไปในอดีตเก่าๆ หรือประสบการณ์ในอดีตที่พวกเขาเคยอยู่อย่างสงบสุขจึงต้องหาวิถีทางในการแก้ไขโดยร่วมมือกันไปขอให้ผู้มีความสามารถมีกำลังแข็งแกร่งกว่าทำหน้าที่ปิดเป่าความระส่ำระสายในสังคม ผู้ที่ได้รับการเลือกสรรมีฐานะเป็นผู้นำเป็นตำแหน่ง “มหาชนสมมติ” แต่ต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตในการกระทำที่มหาชนยินยอมหรือมีข้อตกลงกันโดยมีคำจ้ำจี้เป็นสิ่งตอบแทนจากมหาชน ไม่มีอำนาจเด็ดขาด ดังข้อตกลงกันว่าใครให้เป็นผู้ขับไล่ว่ากล่าวลงโทษได้โดยชอบธรรม

ผู้ที่มหาชนให้สิทธิและอำนาจเป็น ผู้ปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ช่วยตัดสิน

ปัญหาในกรณีที่มีความขัดแย้งในสังคม หน้าที่หลักที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของมหาชนสมมติ คือ การลงโทษ และด้วยเหตุที่ผู้้นั้นเป็นผู้ที่มหาชนสมมติขึ้นมา (การเห็นร่วมของประชาชน) จึงเรียกว่า “มหาชนสมมติ” ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกในการปรากฏตัวขึ้นของผู้้นั้น เพราะเหตุที่ผู้้นั้นเป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตแดน เพราะต้องจัดแบ่งสรรปันส่วนให้คนในกลุ่มนั้นๆ เพื่อการเกษตรกรรม คำว่า “กษัตริย์” จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่สอง และด้วยเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้าจะต้องทำให้คนอื่นมีความสุขโดยธรรม คำว่า “ราชา” จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่สาม

สรุปได้ว่า ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท และการเอาเปรียบกันในกลุ่มมนุษย์ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการปกครอง มีผู้ได้ปกครองจนก่อรูปเป็นรัฐในที่สุด ซึ่งการกำเนิดรัฐในอัครคณฺยสูตรนี้มีลักษณะเหมือนทฤษฎีสัญญาประชาคม

3. หลักการปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธ การศึกษาแนวความคิดทางการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา ก่อนอื่นพึงทำความเข้าใจในเบื้องต้นอีกครั้งว่า ศาสนาไม่ใช่การเมืองและการเมืองก็ไม่ใช่ศาสนา ทั้งสองสถาบันต่างมีอาณาจักรขอบเขตและเป้าหมายเป็นของตนเอง แต่สิ่งที่สอดคล้องกันของทั้งสองสถาบันนี้คือ มีวัตถุประสงค์ ที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบสามารถอยู่ด้วยความผาสุก ในนัยนี้พระพุทธศาสนามีแนวคิดทุกด้านเป็นศาสนา แต่ศาสนาและการเมืองเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ และต่างมีความมุ่งหมายตรงในบางส่วน ในด้านการสร้างสรรค์สังคมมนุษย์

ดังนั้น การศึกษาถึงแนวคิดทางปกครองทางพระพุทธศาสนาจึงมีขอบเขตจำกัดด้วยเหตุผลข้างต้น ในขณะเดียวกัน “ธรรมะ” หรือ คำสอนของพระพุทธเจ้าก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการปกครองรัฐ อันก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางแห่งการศึกษาการปกครอง แบบธรรมรัฐในพระพุทธศาสนา อนึ่ง จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าในสมัยที่ยังไม่ได้เสด็จออกผนวชนั้น ทรงได้ศึกษาได้ทราบระบบการปกครองแบบต่างๆ ในยุคนั้นทุกระบบ เนื่องจากพุทธบิดาต้องการให้พระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครั้นทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงมีวิสัยทัศน์ในการที่ใช้หลักธรรมะเข้าไปใช้กับการปกครองและสอนให้ นักปกครองสร้างความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนแทนที่จะยึดติดกับระบบหรือรูปแบบในการปกครอง พระองค์ทรงมุ่งเน้นไปที่การใช้ธรรมะเป็นใหญ่แทน ดังพระดำรัสที่พระองค์ตรัสแก่พระอานนทในคราวที่จะปรินิพพาน พระองค์ก็ไม่ได้ทรงมอบหมายให้ใครแทนตำแหน่งพระองค์ แต่ทรงยกเอาธรรมและวินัยเท่านั้นเป็นศาสดาแทนพระองค์สืบไป

ในส่วนคำสอนเกี่ยวกับการปกครองรัฐ พระองค์ทรงมุ่งให้ผู้ปกครองในสมัยนั้นปกครองโดยธรรม เป็นอยู่ด้วยธรรม ใช้ธรรมตัดสิน และบริหารรัฐด้วยธรรม พระองค์ไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบหรือแม้แต่ตัวผู้ปกครอง แต่พระองค์ทรงสอนหลักธรรม (หลักการแนวปฏิบัติ) ให้เหมาะสมกับผู้ปกครองและประชาชนตามความเหมาะสมกับรูปแบบหรือระบบการปกครองที่เขาเป็นอยู่ ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับการ

ปกครองรัฐในพระพุทธศาสนาจึงสามารถใช้ได้กับทุกระบบ และที่สำคัญพระพุทธศาสนายังมีคำสอนเกี่ยวกับการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ การศึกษา รวมทั้งแนวคิดและข้อปฏิบัติในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นอารยะด้วย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการดำเนินกิจการปกครองรัฐ อันเนื่องในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง พระองค์จะทรงพิจารณาถึงตัวบุคคล เวลา โอกาส สถานที่ และตรัสให้เหมาะสมตามจริตผู้ฟังเสมอ การที่จะศึกษาคำสอนของพระองค์ในรูปแบบเกี่ยวกับคำสอนในการปกครองรัฐต้องมีความเข้าใจสถานการณ์ในสมัยนั้นประกอบด้วยจึงจะสามารถเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริง

หลักการปกครองไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบบใด มักไม่พ้นไปจากการใช้อำนาจหรือ ทรศนะ (ทิฏฐิ) ไตรศนะหนึ่ง เป็นตัวกำหนดในการปกครองทุกระดับชั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองตน การปกครองผู้อื่นหรือการปกครองสังคม พระพุทธศาสนามองระบบการปกครองหรือ ทรศนะการปกครองทั้งหมดตามนัยนี้ ซึ่งก็คล้ายในอธิปไตยสูตร (อง.ติก. 20/479/186-189) ที่กล่าวถึงการให้ ทรศนะ (ทิฏฐิ) ของมนุษย์ต่อการแสดงออกหรือเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้ตระหนักถึงสถานภาพตัวเองในสังคมและประพฤติตนให้เหมาะสมตามสถานภาพนั้นๆ ให้สำนึกในการที่จะพัฒนาตนเองให้ขึ้นสู่ภาวะสูงสุด กล่าวคือ มีความสำเหนียก หมั่นตรวจสอบ ระวังอกุศลธรรมอยู่เสมอ โดยใช้กำลังสติปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ถึงสภาพความเป็นจริง

อธิปไตย 3 นี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ในลักษณะเป็นรูปแบบการปกครองรัฐโดยตรง แต่พระองค์ตรัสหลักอธิปไตย 3 นี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อให้ถือเอามาเป็นหลักการในพัฒนาตนเอง ไปสู่จุดสูงสุดแห่งชีวิตพรหมจรรย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อวิเคราะห์หลักอธิปไตย 3 นี้แล้วสามารถสรุปเป็นหลักการได้ ดังนี้

1. หากถือตนเป็นใหญ่ มีตนเองเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาศักยภาพตามสถานภาพของตนให้มีสติเป็นเครื่องพิจารณาเป็นหลักยึด (อัตตาธิปไตย)

2. หากมีโลกเป็นใหญ่ กล่าวคือ ถือเอากระแสปัจจัยภายนอกเป็นเครื่องยึดควรพิจารณาด้วยปัญญาเป็นเครื่องกำกับ (โลกาธิปไตย)

3. หากถือธรรมความถูกต้องเป็นใหญ่ ควรประพฤติอย่างจริงจังเคร่งครัดสม่ำเสมอไม่ขาดตอน (ธรรมาธิปไตย)

ดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ท้ายอธิปไตยสูตร ว่า “...คนที่มีตนเป็นใหญ่(อัตตาธิปไตย) ควรจะมีสติเที่ยวไป คนที่มีโลกเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย) ควรจะมีปัญญาและเพ่งพินิจ และคนที่มีธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) ควรเป็นผู้ประพฤติโดยสมควรแก่ธรรม มุนีผู้มีความ บากบั่นอย่างจริงจัง ย่อมจะไม่เลวลง...” (อง.ติก. 20/479/186-189)

หลักอธิปไตย 3 ข้างต้นนี้ หากนำมาอธิบายเชิงทฤษฎีการปกครองจะพบว่าพระพุทธศาสนามองการใช้อำนาจในการปกครองออกเป็น 3 ลักษณะ กล่าวคือ

1. หากถือเอาตนเป็นศูนย์กลางในการใช้อำนาจ ควรจะมีสติสำเหนียกอยู่เสมอ ไม่ลุแก่อำนาจ

ฝ่ายต่ำ เรียกว่า อัตตาทิปไตย

2. หากสำคัญคนรอบข้างด้วยเหตุที่ถือว่าคนอื่นที่เป็นปราชญ์ที่มีความสามารถมีอยู่ ควรที่ตนจะน้อมรับคำแนะนำมาปฏิบัติและจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาเฝ้าเพียรระวังไม่ใช้อำนาจในการปกครองไปในทางที่ผิด เพราะละอายเกรงกลัวต่อกระแสดำรงของปราชญ์บัณฑิตส่วนใหญ่ (มติส่วนใหญ่ของคนดี) มีการสำเหนียก ละอายต่อกุศลอยู่เสมอ เรียกว่า เป็นผู้มีการปกครองแบบโลกาธิปไตย เพราะตระหนักถึงกระแสของคนส่วนใหญ่ (ที่ดี) เป็นข้อพิจารณาตัดสินในการใช้อำนาจ

3. ส่วนการปกครองแบบธรรมาธิปไตย นั้นถือว่าเป็นหลักการปกครองชั้นสูงสุดและ ถือว่าเป็นหลักการที่ผู้ปกครองหรือผู้นำทุกคนจำเป็นต้องมีและถือเป็นอุดมการณ์สูงสุด

จากเนื้อความอธิปไตยสูตรข้างต้น จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงอธิบายอธิปไตยหรือการใช้พรตชนะในการใช้อำนาจปฏิบัติแบบกลางๆ กล่าวคือ มีลักษณะถือเอาผู้ใช้อำนาจเป็นศูนย์กลาง แต่ให้ยึดธรรมเป็นใหญ่ และไม่ได้ทรงเน้นว่าอธิปไตย (ฝ่ายโลก) แบบใดดีที่สุด พระองค์ไม่ได้ทรงเสนอว่าจะเลือกผู้ปกครองด้วยวิธีใดหรือมีระบบใด หากผู้ปกครองยึดหลักอัตตาทิปไตย (อาจจะเทียบระบบการปกครองแบบเผด็จการ) ให้ถือธรรมและมีสติเสมอ หากผู้ปกครองยึดหลักโลกาธิปไตย (อาจเทียบได้กับการปกครองแบบประชาธิปไตย) ให้มีธรรมและมีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา แต่สิ่งที่พระพุทธศาสนานับที่สูงสุดและถือว่าเป็นอุดมการณ์สูงสุด ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยตรงเช่นนี้

จึงพยายามชี้ผ่านคำสอนว่าผู้ปกครองควรยึดอะไรในการปกครอง จะใช้อำนาจอธิปไตยอย่างไร เพราะหากจะกล่าวโดยภาพรวมของระบอบการปกครองแล้ว ระบบการปกครองต่างๆ ล้วนแต่เชื่อว่าระบบการปกครองตนตามระบอบนั้นๆ เป็นไปเพื่อความถูกต้องและชอบธรรมทั้งสิ้น

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะแบ่งหลักการปกครองข้างต้นออกเป็น 3 ลักษณะ แต่การปกครองทั้งแบบอัตตาทิปไตย และโลกาธิปไตยนี้ ย่อมถือหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักประกอบด้วยเสมอการแบ่งลักษณะการปกครองออกมาเช่นนี้ เพียงแบ่งตามระดับขั้นจิตสภาวะความถนัดของผู้ใช้ (ผู้ปกครอง) แต่ละบุคคล หรือตามแต่สถานการณ์ สถานที่ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องนั้นๆ อันมีลักษณะแตกต่างกันเท่านั้น

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาภาคเอกสาร คือพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท และอรรถกถา ได้ข้อสรุปว่าพุทธศาสนากับการเมืองนั้น พิจารณาโดยผิวเผินแล้วอาจเป็นเรื่องที่ถูกตำหนิที่จะนำพระพุทธศาสนามาเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะคติโลกกับคติธรรมเป็น กระแสที่สวนทางกัน โดยเฉพาะการเมืองเป็นไปในทางแสวงหาอำนาจ ย่อมจะไม่ลงรอยกันกับ พระพุทธศาสนา แต่พระพุทธศาสนาอันหมายถึงพระธรรมคำสอน จะเกี่ยวข้องกับมนุษย์เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งตาย และเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ อีก

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ในงานเขียนเรื่อง “เมื่อธรรมครองโลก” ว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง

การเมืองกับพุทธศาสนาว่า การเมือง คือ ระเบียบปฏิบัติที่ทำให้คนจำนวนมากอยู่กันเป็นผาสกการเมืองจึงเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีอยู่แล้วสำหรับมนุษย์และเมื่อเป็นเช่นนั้น การเมืองจึงเป็นธรรมชาติคือ ปฏิบัติธรรมอันเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้ถูกต้องตามธรรม

นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนยังได้ยกตัวอย่างพุทธภาษิตที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมืองไว้ดังนี้คือ

1. พระพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงกล่าวไว้ว่า “ตถาคตเกิดขึ้นในโลกเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชน ของสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์” คำว่า “เทวดาและมนุษย์” ท่านได้ให้คำอธิบายไว้ว่า เทวดานั้นคือผู้ไม่รู้จักเห็ือ เป็นผู้ที่ใช้สมอง สำหรับมนุษย์คือผู้ที่อาบเห็ืออยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ที่ใช้แรงงานสรุปได้ความว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์และความผาสก ทั้งต่อคนชั้นสูงที่ไม่ต้องใช้แรงงาน และคนที่ต้องใช้แรงงาน ซึ่งทั้งสองกลุ่มรวมกันเป็นสังคม

2. พระพุทธภาษิตที่ว่า “บุรุษอาชาไนยเกิดมาในโลกนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่มหาชน” บุรุษอาชาไนย หมายถึง ผู้ที่มีสติปัญญาระดับสูง เกิดมาเพื่อประโยชน์แก่สังคม

3. พระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงประโยชน์ที่ว่า “อิตตัตถัง หิสมัปปัสสะมานะ อะละมณะ อัมปะมาเทนะสัมปาเทตุงฯลฯ เมื่อเห็นประโยชน์ตนก็ทำประโยชน์ตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท, เมื่อเห็นประโยชน์ผู้อื่นก็ทำประโยชน์

ผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท เมื่อเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือทั้งตนและผู้อื่น ก็พึงทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”

พุทธภาษิตนี้มุ่งเน้นให้ถือประโยชน์ส่วนตัวและประโยชน์ของผู้อื่นควบคู่กันไป คือถือเรื่องสังคมเป็นใหญ่ (พุทธทาสภิกขุ, 2523, หน้า 29)

หากพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาจะเกี่ยวข้องกับการเมืองได้แน่เป็นเครื่องมือ คือ เป็นสิ่งซึ่งเกิดขึ้นในสังคมของมนุษย์และดำรงอยู่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์เท่านั้น ตามทัศนะของจำนงทองประเสริฐ (2520) ที่ได้กล่าวไว้ในงาน “พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง” ว่า ทั้งสองสถาบันนี้กำลังมีความเหนียวแน่น ยากที่จะแก้ไข โดยเฉพาะในสังคมไทยและได้เสนอแนวคิดไว้ให้พิจารณาในการปฏิบัติงานแบบพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

“ในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนาไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเลย พระพุทธเจ้าได้ทรงดำเนินการพระศาสนาอย่างอิสระไม่ขึ้นตรงต่อพรรคการเมืองใดๆ หรือว่าต่อระบบการปกครองใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นพระองค์ทรงสามารถประกาศพระศาสนาไปได้ทุกประเทศแคว้นแคว้น ไม่เลือกแคว้นนั้นๆ จะมีการปกครองในระบบใด พระพุทธศาสนาสามารถเข้าแรกเข้าสู่จิตใจของประชาชนได้ทุกชาติชั้นวรรณะและทุกเพศทุกวัย ในระยะเวลา 45 ปี ที่ พระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนาพระองค์ได้เสด็จจาริกจากแคว้นโน้นมาสู่แคว้นนี้จากแคว้นนี้ไปสู่แคว้นโน้นอยู่ตลอดเวลาการดำเนินการเผยแผ่ พระศาสนาของพระองค์ และบรรดา

สาวกทั้งหลาย มิได้ถูกแทรกแซงจาก ผู้ครองประเทศ และนักการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น พระองค์ทรงทำงานอย่างเป็นอิสระจริงๆ ทั้งนี้ก็ได้รับการอุปถัมภ์จากบรรดาผู้ปกครองประเทศ และประชาชนด้วยดี แต่เป็นการให้ความอุปถัมภ์อย่างบริสุทธิ์ใจมิได้มีการเมืองมาปะปนเลย การเผยแผ่พระศาสนาจึงดำเนินไปด้วยดีและบริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งในสมัยนั้น ไม่มีนักการเมืองใดที่ใช้พระศาสนาเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจ หรือการหาเสียงเลยพระศาสนาจึงสามารถทรงตัวอยู่ได้ด้วยดีและอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องตลอดมา” (งานทองประเสริฐ, 2520, หน้า 172-173)

อนึ่ง ศาสนากับการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคมย่อมมีผลต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน เพราะเหตุที่ศาสนามีความจำเป็นต่อสังคมเช่นนี้เอง จึงทำให้สังคมกับศาสนาไม่อาจแยกจากกันได้ เพราะความเชื่อส่วนใหญ่ในสังคมไทยมีพื้นฐานมาจากศาสนา ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ปรากฏว่ามีคำสอนหรือแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองรัฐโดยตรงเป็นเพียงแต่มีลักษณะของคำสอนที่มุ่งเน้นให้น่าเอาธรรมะเข้าไปใช้ในการดำเนินชีวิตและสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติและสังคมดังที่พระพุทธดำรัสต่อพระสาวกที่บรรลุประโยชน์สูงสุดแห่งตนเรียบร้อยแล้วก่อนที่จะส่งไปประกาศพระศาสนาเพื่อก่อประโยชน์ต่อสังคมว่า

“จรถภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขाय โลกานุกมปาย แปลว่า เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

ของมหาชน เพื่อความอนุเคราะห์ชาวโลก..” (วิ. มหา. 4/32/39)

จากพระดำรัสนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในสังคมในเชิงจริยธรรมหรือศีลธรรมความเป็นรัฐถ้าเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและสนองความต้องการของมนุษย์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน กล่าวคือเพื่อให้ประชาชนในรัฐดำรงชีพออยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขนี่คือสาเหตุที่ก่อให้เกิดสังคมมนุษย์ในรูปแบบรัฐขึ้นมา รัฐและศาสนาก็มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ, 2544, หน้า 54-55)

พระพุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองในแง่ของหลักคำสอน เพราะคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีการปรารภถึงการเมืองการปกครอง และพระพุทธองค์ได้ตรัสเพื่อความร่มเย็นของชาวเมือง ซึ่งคำสอนในลักษณะนี้มีอยู่มากในพระไตรปิฎก

ด้วยเหตุนี้การเมืองการปกครองจะดำเนินไปด้วยดี และประสบผลสำเร็จจึงต้องมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นแนวทางในการดำเนินงานทางการเมืองการปกครองด้วย

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

ควรมีการฝึกอบรมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่นักการเมืองทุกประเภทคือ ก่อนการดำรงตำแหน่งทางการเมือง และขณะดำรง

ตำแหน่งทางการเมือง โดยจัดเป็นหลักสูตรเฉพาะ “การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา” แล้วนำไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ เมื่อพ้นตำแหน่งทางการเมืองแล้ว ควรให้การยกย่อง เชิดชู ความดี แก่นักการเมืองที่ปฏิบัติตนดีตามหลักธรรม พระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

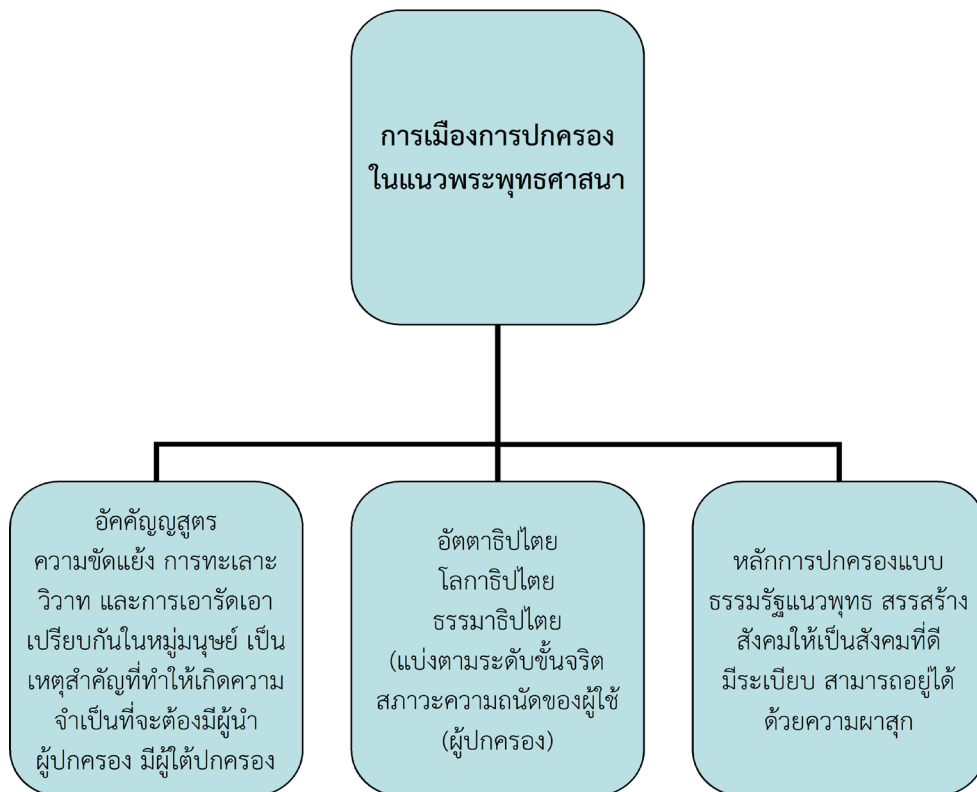
ควรศึกษาบทบาทของนักการเมืองกับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของประชาชน

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

พระพุทธศาสนาไม่ได้ข้องแวะเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ หรือฝักฝ่ายในเรื่องการเมืองการปกครองเลยเพียงแต่อาศัยพระกรุณาธิคุณ แห่งพระพุทธองค์จึงสามารถเผยแผ่พระศาสนา ไปสู่ทุกระบบสังคม ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง พุทธศาสนากับการเมืองยังจะมีอยู่ตราบที่มีการ นิยามว่าการเมืองคือ ธรรมะ หรือธรรมะ คือ การเมือง

ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท และการ เอรัดเอาเปรียบกันในหมู่มนุษย์ เป็นเหตุสำคัญ ที่ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องผู้นำ ผู้ปกครอง มีผู้ได้ปกครองจนก่อรูปร่างเป็นรัฐในที่สุด ซึ่งมีการ กำหนดรัฐในอัครคัมภีร์สูตรดั่งนั้นพระพุทธศาสนา จะแบ่งหลักการปกครองข้างต้นออกเป็น 3 ลักษณะ แต่การปกครองทั้งแบบอัตตาธิปไตย และ โลกาธิปไตยนี้ ย่อมถือหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลัก ประกอบด้วยเสมอการแบ่งลักษณะการปกครอง ออกมาเช่นนี้ เพียงแบ่งตามระดับขั้นจิตสภาวะ ความถนัดของผู้ปกครองแต่ละบุคคล หรือตามแต่ สถานการณ์ สถานที่ ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องนั้น อันมีลักษณะแตกต่างกันเท่านั้น

พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการ ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมและ พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่มีหลักการเกี่ยวกับ ธรรมชาติ และปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น หากยัง เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคในโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองอีกด้วย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2530). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- จำนง ทองประเสริฐ. (2520). *แบบเรียนศาสนาสาธิต*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นรี ภาวนานันท์. (2538). *การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา: ศึกษาจากนักคิดและพระไตรปิฎก*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2540). *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สามัคคีสาส์น.
- พุทธทาสภิกขุ. (2523). *เมื่อธรรมครองโลก*. คำบรรยายประจำวันเสาร์ภาคอาสาฬหบูชา 2519 ณ ลานหินโค้งสวนโมกขพลาราม สุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ: พระนคร.
- พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ (แก้วพวง). (2544). *การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต: การศึกษาเปรียบเทียบ*. (วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.